Voortdurende onbekendheid en vreemdheid.[1] Die implikasies van Michael Welker se teologie van die Gees vir ’n teologiese hermeneutiek vir vreemdelinge

Henco van der Westhuizen

Henco van der Westhuizen, Teologiese Fakulteit, Universiteit van die Vrystaat

Opsomming

Die artikel fokus op die bydrae wat Michael Welker, die Duitse sistematiese teoloog, se teologie van die Gees tot ’n meer gedifferensieerde en gevarieerde teologiese hermeneutiek vir vreemdelinge kan lewer, veral in kontekste waarin samelewings met *voortdurende onbekendheid en vreemdheid* gekonfronteer word.

In die eerste gedeelte word verskeie diskoerse oor die saamleef met vreemdelinge ontleed aan die hand van die tipologie van Dirk J. Smit, die Suid-Afrikaanse publieke en sistematiese teoloog, wat hy gebaseer het op ’n oorsig van eietydse literatuur. Verskillende maniere, uitdagings en moontlikhede vir ’n saamleef met ander, spesifiek met *vreemdelinge*, word ondersoek.

In die tweede deel word aan die hand van Michael Welker ondersoek hoe ’n teologie van die Gees hierdie diskoerse opneem en uitbou. Sy Bybelse teologie differensieer en herdefinieer vier teologiese temas oor die Gees wat tot ’n meer genuanseerde teologiese hermeneutiek vir vreemdelinge bydra. Die fokus is op vier komplekse temas: die Gees wat uitgestort is; die Gees en die Bybelse wette; die Gees, die skepping en nuwe skepping; en die Gees en die komende ryk.

In die derde deel word die implikasies van Welker se teologie van die Gees vir ’n teologiese hermeneutiek vir vreemdelinge verder ontwikkel.

Ten slotte word gevra waarom Suid-Afrikaners, te midde van die bydrae van ’n teologie van die Gees tot ’n teologiese hermeneutiek vir vreemdelinge, steeds verdeel is en vreemdelinge vir mekaar is.

Trefwoorde: Dirk J. Smit; Heilige Gees; Michael Welker; vreemdelinge

Abstract

"Enduring foreignness and unfamiliarity." The implications of Michael Welker's theology of the Spirit for a theological hermeneutic for strangers

For a long time the separation of South Africans from one another in every conceivable way brought about serious, disconcerting challenges. Due to numerous divisive measures over many years, people became alienated, estranged from one another, in a variety of ways. For many reasons South Africans are *strangers* to one another. This essay argues that a biblical and public theology of the Spirit can contribute towards a more differentiated and diversified theological hermeneutics of strangers and can benefit societies that face enduring foreignness and unfamiliarity.

In the first part of the article various discourses about living with strangers are highlighted. The South African public and systematic theologian Dirk J. Smit researched the many, complex challenges emanating from the situation as described above. A thread throughout his research is his quest for a grammar and a frame of reference to address these challenges and to enrich or refine discussions about living together in contemporary societies. He investigated how to refigure discourses about living with strangers and how available discourses help to reflect on others, outsiders, those who are different. He designed a typology based on a survey of various discourses about living with others in contemporary literature that describe ways, challenges and possibilities of living particularly with *strangers*. These include the following: the recognition of kin, risking hospitality, reckoning on reciprocity, relying on tolerance, respecting human dignity, rejoicing in difference, restoring justice, resisting the enemy, regarding evil, remembering victims, realising one's own strangeness, and redeeming kenosis.

The second part of this essay further differentiates and moves beyond several of these discourses. It investigates how a theology of the Spirit surpasses these discourses about strangers, referring particularly to the work of Michael Welker, the German systematic theologian who has researched these themes in depth. In his biblical theology he develops, differentiates and redefines at least four theological themes about the Spirit that contribute to a theological hermeneutic for strangers. They are the Spirit that has been poured out; the Spirit and biblical law; the Spirit, creation and new creation; and the Spirit and the coming reign.

In the light of a differentiated redefinition of these four theological themes related to the Spirit, a third section highlights the contribution of a theology of the Spirit to a more differentiated hermeneutic for strangers.

In conclusion it is asked why South Africans are strangers to one another if a theology of the Spirit contributes to a more differentiated theological hermeneutic for strangers.

A theology of the Spirit that takes the pouring out of the Spirit seriously, underscores the importance of the discourse that rejoices in difference. In an important section in his work with the title *God the Spirit*, Welker analyses pluralism and individualism. He (1994a:21-27) argues that the Spirit is being revealed in invigorating, pluralistic structures. This is not a disintegrative pluralism, but a pluralism that constitutes enriching, invigorating fields of power (*Kraftfelder*). It is also not about abstract, uniform individualism that reduces

everything to unrealistic equality or to "the ego" or "the subject" (Welker 1994a:21). Instead, the individualism of the Spirit "is marked by diverse concreteness and by concrete diversity, without crumbling into the indeterminate plurality of 'pure' individuality. *No one is totally the same as others, and no one is unique in every respect*" (Welker 1994a:22, my italics). The Spirit of God, in this manner, gives rise to multiple fields of power that are *sensitive to differences*.

A theology of the Spirit further differentiates and develops discourses that are concerned with a respect for dignity that guarantees respect for and protects the integrity of everyone, including strangers (Smit 2016:21). According to Welker, powerful and invigorating forms of pluralism are to be distinguished from disintegrative and debilitating forms, just like forms of individualism that enrich community are to be distinguished from forms that destroy it. The unity at issue here "permits many hierarchical structures to exist side by side and to alternate with each other" (Welker 1994a:23). Unity and equality are interrelated "with poly-individual diversity and abundance" (Welker 1994a:23). Plurality, therefore, does not simply mean "the infinite diversity of individuals in their respective uniqueness" (Welker 1994a:23).

A theology of the Spirit might in this manner contribute meaningfully to discourses concerned with the resistance of the enemy. The Spirit works union, unanimity and unity among people. The "unity of the Spirit" not only tolerates differences and differentiation, but also maintains and even cultivates differences that do not contradict the intentions of biblical law (Welker 1994a:22). For Welker, the Spirit is effective in such a way that a differentiated, diversified community is not only sensitive to differences, but consistently reduces differences that contradict the biblical laws of justice and mercy and in this way causes alienation (Welker 1994a:23). Enacting these biblical laws that should, according to him, contribute toward a security of expectations, can protect strangers against the so-called enemy, i.e. potential or real enemies who work against justice. Such a theology can also protect the enemy, when resistance turns to revenge, vengeance, retribution. In terms of the discourse regarding evil, such a theology might thus be able to work against the demonisation of the other and of strangers, the ones often regarded as evil.

A theology of the Spirit that differentiates the connection between the Spirit and biblical law furthermore takes up discourses concerned with the restoring of justice. The fact that Welker repeatedly emphasises that the elements of the law are to be expected with a degree of certainty, contributes to discourses reckoning on reciprocity. A Spirit-theology exceeds such discourses due to the fact that indirect reciprocity takes place almost unconsciously. It argues that reciprocity is so deeply interwoven with the fabric of contemporary life that people do not see their relationship with strangers in terms of an ethical or moral task or activity. "They do not feel challenged by the presence of any strangers, they do not consciously regard their participation as the result of ethical or moral considerations and decisions on their part" (Smit 2016:17). Smit argues that whenever these considerations and decisions no longer take place consciously, but must be decided or at least carry away people's approval, "they often restrict their reciprocity and exclude others and strangers" (Smit 2016:17). In this sense a theology of the Spirit also extends beyond a mere reckoning on reciprocity. A theology of the Spirit precisely promotes a conscious, calculated decision to actively reduce differences that contradicts biblical laws. It works towards what Welker labels a withdrawal of the self precisely *for* the other, i.e. the stranger.

In addition, a theology of the Spirit further differentiates and develops discourses that remember victims. Welker's developed understanding of the relation between the Spirit and the law, that are to be expected also by others, by strangers, allows for remembering – not only in the future, but also in the past – those who have been alienated.

Welker develops his critique of natural law in his work on the creating and recreating work of the Spirit. For him natural law, in the words of Whitehead, has to ignore the fact that life lives at the expense of other life. A theology that further develops the creating and recreating work of the Spirit thus exceeds and surpasses discourses that are concerned merely with the recognition of kin. In those discourses, focused *inter alia* on living together with those who in some or other way are included "naturally", others are often excluded, regarded as not belonging, as no kin, as outsiders, strangers, perhaps even as threats and enemies (Smit 2016:15).

A theology of the Spirit also contributes toward discourses through its call for risking hospitality. Different spheres of life are to be integrated and brought into life-furthering relationships. It moves beyond hospitality discourses merely, or even primarily, applicable on a personal level, i.e. direct and immediate relationships of individuals with others (Smit 2016:17).

In addition, a theology of the Spirit reveals the shortcomings of discourses relying merely on tolerance. A theology of the Spirit, taking the creating and recreating work of the Spirit seriously, rather underlines the fact that "the reality is much more complicated and contested and that the real problems facing ethical projects are much more difficult and demanding" (Smit 2016:18).

A theology of the Spirit reflecting an ethos of free, creative self-withdrawal enriches discourses with the motif of redeeming kenosis. In addition, such a theology, focused not only on free, creative self-withdrawal on behalf of others, but also on self-withdrawal for our sake, on our behalf, further differentiates an attentiveness to the numerous discourses concerned with a realisation of our own strangeness.

Keywords: Dirk J. Smit; Holy Spirit; Michael Welker; strangers

1. Inleiding

Een van die mees uitdagende faktore in die huidige tydsgewrig is dat Suid-Afrikaners op feitlik elke denkbare manier verdeeld is. Vele verdelende meganismes het mense oor baie jare heen toenemend van mekaar vervreem en uitmekaar gedryf.[2] Suid-Afrikaners het, om baie redes, vreemdelinge vir mekaar geword. In hierdie artikel word geargumenteer dat samelewings wat gekenmerk word deur voortdurende onbekendheid en vreemdheid tussen mense kan baat by Michael Welker se teologie van die Gees en 'n meer gedifferensieerde teologiese hermeneutiek vir vreemdelinge wat daarmee saamhang.

In die eerste gedeelte van die artikel word verskeie diskoerse oor saamleef met vreemdelinge ontleed na aanleiding van waardevolle insigte van Dirk J. Smit, 'n Suid-Afrikaanse publieke en sistematiese teoloog, wat hy ontwikkel het in 'n tipologie wat gebaseer is op eietydse

literatuur. Op hierdie manier word verskillende wyses, uitdagings en moontlikhede oor die saamleef van vreemdelinge beskryf.

In die tweede deel word ondersoek hoe ’n teologie van die Gees hierdie diskoerse oorneem aan die hand van insigte van Michael Welker, ’n Duitse sistematiese teoloog. In sy Bybelse teologie differensieer en herdefinieer hy minstens vier teologiese temas oor die Gees wat tot ’n teologiese hermeneutiek vir vreemdelinge bydra. Die vier komplekse temas is die Gees wat uitgestort is; die Gees en Bybelse wette; die Gees, die skepping en nuwe skepping; en die Gees en die komende ryk. Hierdie vier temas word vervolgens in meer diepte ontleed.

Ten slotte word die implikasies van Welker se teologie van die Gees vir ’n teologiese hermeneutiek vir vreemdelinge verder ontwikkel.

2. ’n Hermeneutiek vir vreemdelinge?

Smit is deur die jare spesifiek gemoeid met die vele komplekse uitdagings wat uit bogenoemde Suid-Afrikaanse situasie spruit (2007a:11 e.v., 2007b:27 e.v., 2007g:257 e.v., 2007h:275 e.v.). Suid-Afrikaners, sê hy, is in so ’n mate van mekaar vervreem dat hulle in verskillende wêrelde leef (2007c:41 e.v., 2007d:57 e.v.). Volgens hom gaan die geskilpunt in Suid-Afrika steeds oor hoe om sáám te lééf in ’n verdeelde samelewing (Smit 2007e:101 e.v., 2015:1 e.v.): hy merk op hoe apartheid vervreemding, wantroue en bitterheid gegenereer het, en ook uitsluiting, marginalisasie, onderdrukking en ongeregtigheid. Mense is doelbewus en kragdadig van mekaar vervreem na eeue van kolonisasie, ongelykheid, kulturele verskille en konflik in die kerk en die samelewing (Smit 2016:1).

Vervreemding is egter nie net ’n Suid-Afrikaanse tendens nie. Ons leef in ’n wêreld van veranderlikheid, van uitgewekenes en vlugtelinge, asielsoekers, toeriste en besoekers, randfigure en nuwe aankomelinge, vreemdelinge en migrante, immigrante en vervreemdes – om saam te vat: ’n veranderende wêreld van toenemende vreemdheid en vreemdelinge, oral, wat vloeibaarheid, meer komplekse en inderdaad aanpasbare en veranderde maniere van lewe met ander en vreemdelinge verg (Smit 2016:10).

Iets wat soos ’n fyn draad deur Smit se werk loop (Ackermann 2011, Huber 2011), is sy soeke na ’n grammatika (Smit 2007f:229 e.v., 2008g:387 e.v.); ’n verwysingsraamwerk vir gesprek (Smit 2008c:307 e.v., 2008d:319 e.v.); ’n taal of die konstruering van diskoerse en kodes (Smit 2008a:35 e.v., 2008b:69 e.v.) vir saamleef in die breë om hierdie uitdagings genoegsaam te verreken (Smit 2008e:333 e.v., 2008f:349 e.v.). Hy vra, vanuit die mees diverse oogpunte, deurlopend die vraag hoe ’n hermeneutiek vir vreemdelinge gesprek kan verfyn en saamleef kan verryk (De Villiers en Smit 2008a:231 e.v.; 2008b:245 e.v.).

In ’n onlangse opstel (geskryf vir die *Festschrift* van Wentzel van Huyssteen) oor die konstruering van diskoerse ten einde saam te kan leef met vreemdelinge, vra hy onder andere hoe beskikbare diskoerse ’n mens help om oor buitestanders, oor hulle wat anders en vreemdelinge is, te praat (Smit 2016). Deur middel van ’n tipologie gebaseer op eietydse literatuur wys Smit op verskeie uiteenlopende diskoerse oor, uitdagings van en moontlikhede vir saamleef met vreemdelinge.

Hy noem die eerste diskoers "recognizing kin" (die herkenning van verwantskap; Smit 2016:15) waardeur mense leer om in verhouding met ander te leef, hetsy in familieverwantskappe of in ander direkte verbintenisse binne families en groepe. Hierdie diskoers fokus op die herkenning van familie. Dit behels om hulle én ander as familie te herken hoewel hulle nie noodwendig familie is nie, maar wel in sulke familieverhoudinge deel.

Die tweede diskoers is "risking hospitality" (gasvryheid waag; Smit 2016:16). Die gasvryheid-diskoers impliseer dat mens ook met ánder kan saamleef, juis ook met dié wat dalk nie herken word nie. Ten spyte van mense se verskille, ándersheid en vreemdheid word almal as ménse beskou. Dit is moontlik om sáám te leef omdat mense basies dieselfde en gelyksoortig is en dieselfde behoeftes deel. Hierdie diskoers maak dit vir Smit in meer as een opsig die moeite werd om gasvry te wees, om die risiko te neem en gasvryheid te waag (Smit 2016:16).

"Reckoning with reciprocity" (rekening hou met wedersydsheid en wederkerigheid; Smit 2016:17) is die derde diskoers. Saamleef is totaal afhanklik van wat Smit "indirekte wisselwerking of wedersydsheid" noem. Mense is gewillig om ander te ondersteun, selfs om opofferinge vir ander te maak, in die verwagting dat daardie gewilligheid wederkerig en wedersyds sal wees. Hoewel ander nie die oorspronklike ontvangers van mens se ondersteuning en opoffering was nie, word van hulle 'n teenprestasie verwag. Hierdie gewilligheid is verborge. Dit impliseer daarom indirekte maniere van saamleef met ander, om met ander te deel, hulle te ondersteun, te help en om dan weer staat te kan maak op ander, om uit hulle voordeel te trek en deur hulle ondersteun te word (Smit 2016:17). Vanselfsprekend is hierdie leefwyse vandag 'n belangrike manier van saamleef met vreemdelinge.

Die vierde diskoers is "relying on tolerance" (steun op verdraagsaamheid; Smit 2016:18). Die diskoers van verdraagsaamheid lei tot 'n bewuswording en besef van vreemdelinge se teenwoordigheid (Smit 2016:18). Volgens hom is verdraagsaamheid afhanklik van hierdie besef. Dit veronderstel om die mees toepaslike reaksie daarop te wees. Ten spyte van die polemiese aard van die diskoers dink talle mense dat verdraagsaamheid die mees verantwoordelike manier is om met vreemdelinge saam te leef.

'n Verdere voorstel vir die lewe saam met vreemdelinge het te make met die betoning van respek. Volgens Smit is menswaardigheid die mees dominante diskoers oor respek. Die vyfde diskoers is daarom "respecting human dignity" (respek vir menswaardigheid; Smit 2016:19). Die beklemtoning van die ménse se waardigheid dui daarop dat hierdie diskoerse inklusiwiteit nastreef (Smit 2013:285 e.v.). Die diskoers skep op hierdie manier dus verdere moontlikhede vir saamleef met vreemdelinge.

Die sesde diskoers heet "rejoicing in difference" (jou verheug in verskille; Smit 2016:21). Wat die lewe met vreemdelinge moontlik maak, is nie die eienskappe wat vreemdelinge met ander deel nie, maar juis wat hulle verskillend maak, wat hulle onderskei en wat hulle vréémdelinge maak (Smit 2016:21).[3]

Die sake wat mense van mekaar vervreem en verdeel, is nié noodwendig die gevolg van die andersheid en vreemdheid van die ander nie (Smit 2009a:87 e.v., 2009b:377 e.v.). Vervreemding is eerder die gevolg van verskillende vorme van ongelykheid (Smit 2007i:359

e.v.). Die sewende diskoers het met hierdie ongelykhede te doen. Die diskoers heet “restoration of justice” (herstel van geregtigheid; Smit 2016:22).

Die agtste diskoers word “resisting the enemy” (weerstand bied teen die vyand; Smit 2016:23) genoem. Hier word gevra na die perke van hierdie diskoerse: Wanneer word vreemdelinge potensiële of selfs werklike vyande? (Smit 2016:23).

Dit lei tot die “role of evil” (die rol van die bose), wat as die negende diskoers te doen het met die teenwoordigheid en rol van boosheid (Smit 2016:24). Hy verwys hier byvoorbeeld na die verhouding tussen dit wat as vreemd en as boos verstaan word, en die implikasies daarvan. Wanneer dít wat as boos verstaan word, direk met die vreemdeling verbind word, het dit dikwels vernietigende implikasies vir ’n hermeneutiek vir vreemdelinge.

“Remembering victims” (die onthou van slagoffers; Smit 2016:26) as die tiende diskoers herinner ons aan diegene wat nie in die huidige saamleef-diskoerse deel nie. Dit is die vreemdelinge van die hede en die toekoms, insluitende húlle wat in die verlede vervreem is. Hulle is die “uitgedefinieerdes” (Smit 2008h:277 e.v.). Smit noem hierdie slagoffers die “ultimate strangers” (die ultieme vreemdelinge). Vir hulle is dit onmoontlik om deel te word, ingesluit te word, tensy hulle onthou word (Smit 2016:26).

Die elfde diskoers heet “realizing our own strangeness” (besef van ons eie vreemdheid; Smit 2016:27). Dié diskoers verwys na die self as vreemdeling: dat mense vreemdelinge vir ander is, maar ook vreemdelinge vir hulleself.

Die finale diskoers is “redeeming kenosis” (kenosis [ontlediging] wat goed maak; Smit 2016:29). Die diskoers het te doen met ’n bereidwilligheid om opofferings te maak en met die prysgee van selfsugtige begeertes ter wille van ander, ook vreemdelinge (Smit 2009c:506 e.v., 2016:29).

3. God die Gees en ’n teologiese hermeneutiek vir vreemdelinge?

Die Duitse sistematiese teoloog Michael Welker, wat ook vertroud is met die situasie in en uitdagings van Suid-Afrika, het hom spesifiek op sommige van hierdie temas toegespits. Welker is, soos min ander Duitse sistematiese teoloë, ook uitgedaag deur vrae rondom die ander en vreemdelinge. Trouens, die eerste woorde van die titel van hierdie artikel, "voortdurende onbekendheid en vreemdheid”, is ’n direkte vertaling van die frase “bleibender Fremdheit und Unvertrautheit" uit sy werk *Gottes Geist* (*God the Spirit*), wat funksioneer as basis vir die res van sy teologiese betoog (Van der Westhuizen 2015:711 e.v., 2016a:436 e.v.).[4]

In sy Bybelse[5] teologie differensieer, ontwikkel en herdefinieer hy minstens vier teologiese temas oor die Gees wat ’n bydrae lewer tot ’n teologiese hermeneutiek vir vreemdelinge, wat vervolgens bespreek word.[6]

3.1 Die Gees wat uitgestort is

Die uitstorting van die Gees[7] beteken vir Welker dat die Gees nie net deur individue of groepe werk nie, of net 'n invloed op húlle onmiddellike en verwyderde omgewings sal uitoefen nie. Die Gees gebruik ook ánder individue of groepe wat as't ware geplaas word in 'n kragveld, waaraan hulle deel het én waarvan hulle draers is, maar wat hulle nie op hulle eie kan dra nie (Welker 1994a:228).

Deur die uitstorting van die Gees word die verbrokkeling, verstrooiing en verwarring wat deur verskille veroorsaak word, uit die weg geruim. Die gevolg van die uitstorting is 'n gemeenskap waarin verskille nie verwyder of opsy gesit word nie, maar behoue bly (Welker 1994a:230).[8] Die wonder van die uitstorting van die Gees lê nie in dit wat moeilik is om te verstaan, of selfs onverstaanbaar is, nie, maar in 'n totaal onverwagse en universele vermoë om te verstaan (Welker 1994a:231). Sonder om die veelvoud en kompleksiteit van hulle agtergronde prys te gee en sonder om hul eie vorme van verstaan opsy te skuif, ontstaan 'n byna ongelooflike gemeenskaplike ervaring en verstaan. Dit is vir hom juis hierdie verskíl tussen die ervaring van plurale ontoeganklikheid tot mekaar en van voortdurende onbekendheid en vreemdheid enersyds, en die volkome gemeenskaplike vermoë om te verstaan andersyds, wat vir Welker die Gees se uitstorting so sinvol maak (Welker 1994a:233). Deur die uitstorting van die Gees kom elkeen tot die besef van sy/haar uniekheid te midde van poli-individualiteit en polikonkreetheid. Dit gebeur te midde van diversiteit wat, alhoewel vreemd met betrekking tot die individu, gemeensaamheid toelaat en moontlik maak.[9]

3.2 Die Gees en Bybelse wette

Dit is in en deur hierdie gedifferensieerde gemeenskap dat die uitgestorte Gees die universele vervulling van die intensies van die Bybelse wette bewerk. In *God the Spirit* skryf Welker dat sy oorspronklike oogmerk was om sy uitgebreide publikasies oor die belangrikste temas van die Christelike teologie met 'n monografie oor Bybelse wette te begin. Die inhoud en probleme, asook die wesenlike van hierdie navorsing het sy aandag egter gestuur in die rigting van 'n teologie van die Gees (Welker 1994:ix).[10]

In sy onlangse afskeidslesing, "Gottes Gerechtigkeit,"[11] dink Welker na oor sy teologiese loopbaan en vra na die bedoelinge van Bybelse wette wat vir hom deurgaans belangrik was. Die onvermoë om die verhouding tussen wet en Gees te verstaan was 'n struikelblok in die ontwikkeling van 'n realistiese teologie en het 'n verwronge begrip van die intrinsieke krag van die wet veroorsaak. Die Gees word juis duideliker gedefinieer deur die wet.

Die bedoeling van hierdie wet is die vestiging van geregtigheid, barmhartigheid en kennis van God.[12] Hierdie elemente van die wet kan met 'n mate van sekerheid daarin teruggevind word (Welker 1985:680 e.v.).[13] Die wetlike kode van geregtigheid binne 'n samelewing van gelyke persone is gemoeid met die regulering van konflik en met herstel of gelykstelling (Welker 1993b:779 e.v.). Die kode van barmhartigheid wat naasbestaan en deelname van gelykes en ongelykes impliseer, soek voortdurend en opnuut na 'n geroetineerde beskerming van die gemarginaliseerdes en die bewaring van hul belange (Welker 1986b:39 e.v.).[14] Die kultiese kode van die wet as kritiese bron en raamwerk van geregtigheid en barmhartigheid het te doen met die regulerende, publieke en relatief toeganklike verhouding met God. Die

Gees verbind hierdie aspekte van die wet (Welker 1989a:126 e.v.). Dit is presies in hierdie sterk onderlinge band met mekaar dat die Gees die wet universeel tot vervulling bring.

3.3 Die Gees, skepping en nuwe skepping

Die onderlinge verbintenis tussen die Gees wat die wet vervul en die skeppende en herskeppende Gees is van spesiale belang. Hy beskryf hierdie verhouding in *Creation and reality* (1999). Volgens hom is hierdie gedifferensieerde skeppingswerk van die Gees sigbaar slegs wanneer ’n mens besef dat die Gees nie op ’n abstrakte manier werk in dit wat bestaan nie. Die skepping is nie net ’n somtotaal van dit wat bestaan of op een of ander manier voortgebring is en daarom afhanklik is van ’n skepper nie. Dit is ook nie bloot die voortbring van dít wat reeds bestaan nie (Welker 2005a:48).

Die Bybelse tradisies beskryf eerder ’n proses waarby God nie net aktief skep nie, maar ook op gedifferensieerde wyses reageer op dit wat besig is om geskep te word (Welker 1991:208 e.v.). Hierdie tradisies onderstreep verder ook die belangrike deelname van dit wat geskep is in God se skeppingswerk. Dit verwys na die gedifferensieerde werk van dit wat voortgebring is, *in* dit wat nog in die skeppingsproses is. Die skeppingswerk van dit wat geskep is, bly vir hom egter dié van die geskapene.

In hierdie lig beskryf Welker die Bybelse idee van skepping as struktureerende en volgehoue werk waardeur verskillende, onderling verbonde geskapenes, deur die skeppingsproses en deelname daaraan, gelei word na interafhanklike verhoudinge tot mekaar (Welker 1995d:173 e.v.). Dit is slegs wanneer dit wat geskep is, verweef raak dat dit skepping word. Skeppingswerk kan in dié sin gekonsipieer word as verskillende skeppende sfere wat tot dieper wordende en lewensbevorderende verhoudinge van interafhanklikheid gebring word (Welker 1988b:119 e.v.).[15]Welker erken hierdie skeppingswerk as die werking van die skeppende Gees (Welker 1999a:75).

Die skeppingswerk van die Gees staan dus nie verwyderd van die vlees nie. Deur die Gees word die vleeslike deel aan die lewensasem gegee. Die onttrekking van hierdie asem (die lewe-gewende Gees) van die vleeslike lei nie net tot ’n verlies aan lewe nie, maar ook tot ’n verlies aan dit wat gemeenskaplik is aan die lewende. Die skeppende Gees hou dus vleeslike lewe in verhouding tot mekaar deurdat hierdie lewe ’n deel kry aan die lewe-gewende Gees. Dit is ook waar van die vernuwing van die skepping deur die herskeppende Gees. Die vernuwing gaan gepaard met ’n vernuwing van *vleeslikheid*, dit wil sê van afhanklikheid en broosheid. Deur hierdie herskepping bring die Gees die dooie en sinlose vleeslike lewe tot interafhanklike, dieper wordende en lewensbevorderende vleeslike verhoudinge wat hulle natuurlike aard oorskry. Hierdie verhoudings gedy deur die werking van die Gees wat natuurlike én sosiale verhoudinge tot stand bring – verhoudinge wat wedersyds voordelig is tot die vernuwing van mekaar.

3.4 Die Gees en die komende ryk

Die ryk van die Gees is ’n ontluikende werklikheid as ’n werklikheid wat gekenmerk word deur wisselwerking tussen veelvuldige werklike gebeure. Hierdie gebeure lei deur fundamentele verandering as gevolg van wederkerigheid tot nuwe werklikhede. Die ryk as ’n gedifferensieerde werklikheid wat aan die kom is, is teenwoordig, immanent, en waarneembaar in soverre dit wisselwerking tussen werklike gebeure op ’n ontluikende wyse

verander. Die ryk is toekomstig in soverre dit nie opgelos word deur sulke veranderinge nie, maar voortgesit word deur mense te laat bydra tot hierdie werklikheid, ten spyte daarvan dat dit buite hul beheer bly (Welker 2012:230). Op hierdie manier oefen die ryk van die Gees, ten spyte van sy onopvallendheid, invloed uit.

Welker stem saam met Wolfgang Hüber dat beide die wet en die ryk van die Gees binne ’n etos van vrye selfbeperking funksioneer (Hüber 1990:223). Die ryk van die Gees kry vir hom egter verdere vorm in die radikalisering van die bedoelinge van die Bybelse wet, in die intensivering van hierdie etos van selfbeperking in wat hy noem ’n etos van vrye en skeppende selfterugname tot voordeel *van ander* (Welker 1992b:497 e.v.; 2002d:31 e.v.).[16]

Dit is veral duidelik in die konseptualisering van die koninklike vorm van die ryk, soos verduidelik in sy meer onlangse werk met die titel *God the Revealed* (2012).[17] Hier word die koninklike heerskappy van Jesus Christus beskryf as een van liefde en vryheid (Welker 1989c:156 e.v., 1997d:68 e.v., 2011c:73 e.v.), met liefde as bemiddelaar. Hierdie liefde (wat nie slegs in terme van een-tot-een-verhoudinge gedefinieer behoort te word nie)[18] word gekenmerk deur vrye en skeppende selfterugname tot voordeel van ander, én deur die selfterugname van ander tot voordeel van die self.

4. Voortdurende onbekendheid en vreemdheid?

Die gedifferensieerde herdefiniëring van hierdie vier teologiese temas oor die Gees toon reeds die bydrae van ’n teologie van die Gees tot ’n hermeneutiek vir vreemdelinge.

’n Teologie van die Gees met die belangrike rol van die uitstorting van die Gees beklemtoon die belangrikheid van diskoerse wat verheug in verskille (“rejoicing in difference”). In ’n belangrike ondersoek van pluralisme en individualisme wys Welker (1994a:21–7) dat die Gees onthul word in verrykende, pluralistiese strukture wat nie ’n disintegrerende karakter het nie. Hulle toon dus nie ’n abstrakte, uniforme individualisme wat alles tot onrealistiese gelykheid of tot die “die self” of “die objek” reduseer nie (Welker 1994a:21). Die individualisme van die Gees word eerder gekenmerk deur ’n diverse konkreetheid en deur konkrete diversiteit. Niemand is presies dieselfde as iemand anders óf in alle opsigte uniek nie (Welker 1994a:22). Die Gees skep dus ’n kragveld wat sensitief is vir verskille.

’n Teologie van die Gees differensieer verder diskoerse met betrekking tot ’n respek vir menswaardigheid (“respect for dignity”). Verrykende vorme van pluralisme moet onderskei word van disintegrerende vorme: bepaalde vorme van individualisme moet gemeenskap versterk en verryk in teenstelling tot ander wat dit vernietig. Hierdie eenheid sal toelaat dat verskillende hiërargiese strukture sy aan sy bestaan en mekaar afwissel (Welker 1994a:23). Eenheid en gelykheid is gebonde aan poli-individuele veelvoud en diversiteit (Welker 1994a:23). Pluraliteit impliseer dus nie bloot die *oneindige* veelvoud en diversiteit van individue in hul onderskeie uniekhede nie (Welker 1994a:23). Waar hierdie idee van menslike waardigheid ook al in etiese diskoerse aangewend word, dien hulle die doel om respek en daardeur die integriteit van elkeen (vreemdelinge ingesluit) te waarborg (Smit 2016:21).[19]

'n Teologie van die Gees kan bydra tot 'n diskoers wat gekenmerk word deur weerstand teen die vyand ("resistance of the enemy"). Die Gees bewerk eenwording, eensgesindheid en eenheid onder mense. Die "eenheid van die Gees" *verdra* nie net verskille en verskeidenheid nie, maar *behou en bewerk* dit (Welker 1994a:22). Deur die Gees raak 'n gemeenskap nie net sensitief vir verskille nie. Terselfdertyd word verskille wat die Bybelse wette weerspreek, voortdurend gereduseer (Welker 1994a:23). Die Gees breek sodoende verskille af wat teenoor die geregtigheid en barmhartigheid van die Bybelse wet staan en wat vervreemding veroorsaak. Die toepassing van hierdie wette wat sekerheid skep, kan vreemdelinge beskerm teen onregverdige optrede deur hul sogenaamde vyande. 'n Teologie van die Gees kan ook die vyand beskerm wanneer weerstand teen hulle in wraak omslaan. In 'n diskoers wat gekenmerk word deur die rol van die bose ("regarding the evil"), bekamp so 'n teologie die demonisering van die ander, ook van vreemdelinge, maar ook booshede wat aan vreemdelinge toegedig word.

'n Teologie van die Gees wat die band van die Gees met Bybelse wette meer diepgaande uitbou, neem ook die etiese diskoerse oor die herstel van geregtigheid ("restoration of justice") oor. Die vaste verwagting van hierdie elemente van die wet skep etiese diskoerse wat met wederkerigheid ("reckoning of reciprocity") te make het. 'n Teologie van die Gees ontwikkel sulke diskoerse verder omdat wederkerigheid meestal indirek en onbewustelik plaasvind. Mense word nie uitgedaag deur die teenwoordigheid van vreemdelinge nie. Hulle deelname word dus nie bewustelik gesien as die gevolg van etiese oorwegings of besluite nie (Smit 2016:17). 'n Teologie van die Gees oorskry 'n blote staatmaak op wederkerigheid wanneer hierdie oorwegings en besluite nie langer onbewustelik plaasvind nie, maar oor besluit moet word. Dit is so omdat vreemdelinge, in gevalle waar bewustelike besluite ten opsigte van hulle gemaak moet word, dikwels uitgesluit word. 'n Teologie van die Gees bewerk juis 'n doelbewuste, berekende besluit om verskille wat teenoor die bedoelinge van die wet staan te verminder. Die Gees bewerk juis wat hy noem 'n terugneem van die self tot voordeel van die ánder, die vreemdeling.

Daarbenewens dra 'n teologie van die Gees by tot diskoerse wat gekenmerk word deur die onthou van slagoffers ("remembering of victims"). Welker se dieper verstaan van die verhouding tussen die Gees en die Bybelse wette, wat met 'n verwagtingsekerheid gepaard gaan, maak voorsiening vir die onthou van en herinnering aan die vervreemdes, nie net van die verlede nie, maar ook van die toekoms.

Welker ontwikkel sy kritiek teenoor natuurwette in sy werk oor die skeppende en herskeppende werk van die Gees. Volgens hom moet natuurwette, in die woorde van Whitehead, noodwendig die feit ignoreer dat 'n lewe geleef word ten koste van ander lewe. 'n Teologie wat die skeppende en herskeppende werk van die Gees verder ontwikkel kan dus verder gaan as etiese diskoerse wat bloot te doen het met die herkenning van familie ("recognition of kin"), waar ander dikwels uitgesluit word, gesien word as hulle-wat-nie-behoort-nie, as nieverwant, as buitestanders, as vreemdelinge en selfs as die vyand (Smit 2016:15).

Verder sluit 'n teologie van die Gees aan by etiese diskoerse oor die risiko van gasvryheid ("risking hospitality"). Verskillende sfere van die lewe word in verwelkomende, lewensbevorderende verhoudinge met mekaar gebring. Dit gaan egter verder as hierdie diskoerse deurdat dit nie net op persoonlike vlak, of in direkte, onmiddellike verhoudings van individue met ander geld nie (Smit 2016:17).

'n Teologie van die Gees kan verder tekortkominge van diskoerse uitwys wat ander bloot verdra ("relying merely on tolerance"). 'n Teologie van die Gees wat die skeppings- en herskeppingswerk van die Gees as belangrik ag, onderstreep die feit dat die werklikheid baie meer kompleks en omstrede is en dat die werklike probleme waarmee etiese projekte te doen het, baie moeiliker en meer veeleisend is as blote verdraagsaamheid (Smit 2016:18). Die Gees skep juis deur verskillende, van mekaar verwyderde, lewensfere in lewensbevorderende verhoudinge met mekaar te bring. Die Gees breek dus deur 'n blote verdraagsaamheid.

'n Teologie van die Gees met sy etos van 'n vrye, skeppende selfterugname help skep etiese diskoerse wat gekenmerk word deur 'n kenosis wat goed maak ("redeeming kenosis"). So 'n teologie van die Gees is nie net gefokus op vrye, skeppende selfterugname ter wille van ander nie, maar ook op die terugname van ander ter wille van die self. Dit toon dus 'n verdere bewustheid vir die vele diskoerse wat te doen het met 'n besef van 'n mens se eie vreemdheid ("realisation of our own strangeness").

5. Slot

In die lig van die bostaande is die vraag waarom een van die mees uitdagende faktore in die huidige tydsgewrig stéédsis dat Suid-Afrikaners op feitlik elke denkbare manier verdeeld is, waarom vele verdelende meganismes oor baie jare heen mense toenemend van mekaar vervreem en uitmekaar gedryf het, en dit stéédsdoen, waarom Suid-Afrikaners vreemdelinge vir mekaar geword het.

Die vrae word selfs meer pertinent wanneer in ag geneem word dat 'n oorgrote meerderheid van Suid-Afrikaners hulleself as Christene, oftewel "gees-telikes" beskou.

Daar sou verskeie redes hiervoor kon wees. Die eerste rede is alreeds deel van hierdie geestelikes se eie selfverstaan. Die Gees kan bedroef word (Ef. 4:30), kan teengestaan of geblus word (1 Tess. 5:19). Dit kan dus wees dat die Gees, volgens hulle eie selfverstaan, teengewerk word en dat dít dan die rede is waarom ook Christene vreemdelinge vir mekaar geword het.

'n Verdere rede sou kon wees dat die derde artikel, anders as die eerste en tweede, nie in besonderhede teologies bedink word nie. Hendrikus Berkhof, gewese professor in sistematiese teologie aan die Universiteit van Leiden, sou in sy bekende *De Leer van de Heilige Geest* reeds lank gelede skryf dat baie Christene vermy om oor die werk van die Gees te praat: "Volgens hen is dit zozeer een verborgen, persoonlijk en individueel werk, dat iedere poging het in theologische termen te formuleren, oneerbiedig zou zijn" (Berkhof 1965:9). Volgens Berkhof wil dieselfde Christene wel praat oor wat húlle van die Gees beleef. Hulle wil nieteologies oor die Gees praat. Die resultaat, sê hy, is dat die Heilige Gees beperk word tot die persoonlike, die individu, tot "privé-gevoelens" (Berkhof 1965:10). Die Gees, in dié lig, sou bloot dan nie 'n bydrae kon lewer tot verdelende meganismes wat mense van mekaar vervreem en uitmekaar dryf nie.

'n Derde rede sou kon wees dat 'n Bybelse verstaan van die Gees verwar of ineen gedink word met konsepte van self, of kollektivismes wat die self voorop stel, dikwels teenoor

vreemdelinge. Die foutief opgevatte of misverstaande Gees bou in dié sin die self op, bou die self uit, en dra dus selfs by tot verskillende vorme van verdeling.

Vir die Gees om dus by te dra tot ’n teologiese hermeneutiek vir vreemdelinge vra dus in die eerste plek dat die teologie van die Gees sélf van verskeie vorme van gevangenskap bevry word. Dit vra in die tweede plek dan wel vir ’n gedetailleerde, meer gedifferensieerde teologiese besinning oor die Gees, soos wat die Gees in die diverse Bybelse tradisies beskryf word.

Bibliografie

Alston, W. (red.). 2000. *Theology in the service of the church. Festschrift Thomas Gillespie*. Grand Rapids: Eerdmans.

Assmann, J., B. Janowski en M. Welker (reds.). 1998. *Gerechtigkeit. Richten und Retten in der abendländischen Tradition und ihren altorientalischen Ursprüngen*. München: Fink.

Bedford-Strohm, H., F. Höhne en T. Reitmeier (reds.). 2013. *Contextuality and intercontextuality in Public Theology. Theologie in der Öffentlichkeit 4*. Berlyn, Münster, Wenen: Lit.

Berkhof, H., 1965. *De leer van de Heilige Geest*. Callenbach, Nijkerk.

Christophersen, A. en S. Jordan (reds.). 2004. *Lexikon Theologie. Hundert Grundbegriffe*. Stuttgart: Reclam.

Clasen, W., M. Meyer-Blanck en G. Ruddat (reds.). 2002. *Evangelischer Taschenkatechismus*. Rheinbach: CMZ-Verlag.

Conradie, E.M. (red.). 2007. *Essays in public theology. Collected essays 1*. Stellenbosch: Sun Press.

Davies, P. en N.H. Gregersen (reds.). 2010. *Information and the nature of reality: From physics to metaphysics*. Cambridge: Cambridge University Press.

De Gruchy, J. 2005. *The Church struggle in South Africa*. Minneapolis: Fortress Press.

De Villiers, E. en D.J. Smit. 2008a. Waarom verskil ons so oor wat die wil van God is? Opmerkings oor Christelike morele oordeelsvorming. In Koopman (red.) 2008.

—. 2008b. Hoe Christene in Suid-Afrika by mekaar verbypraat ... Oor vier morele spreekwyses in die Suid-Afrikaanse kerklike konteks. In Koopman (red.) 2008.

Dennerlein, N. en M. Meyer-Blanck (reds.). 2006. *Evangelische Glaubensfibel*. Gütersloher: Gütersloh.

Drehsen, V. en M. Baumotte (reds.). 1998. *Wörterbuch des Christentums*. Gütersloh: Mohn.

Etzelmüller, G. en H. Springhart (reds.). 2013. *Gottes Geist und menschlicher Geist*. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt.

Etzelmüller, G. en M. Welker (reds.). 2013. *Concepts of law in the sciences, legal studies, and theology*. Tübingen: Mohr Siebeck.

Fahlbusch, E., G.W. Bromiley, J. Mbiti, J.J. Pelikan, L. Vischer (reds.). 1988. *Eerdmans-Brill Encyclopedia of Christianity Vol. 2*. Grand Rapids: Eerdmans.

Feldtkeller, A. (red.). 2001. *Konstruktive Toleranz – gelebter Pluralismus. Erfahrungen mit dem Zusammenleben von Religionen und Kulturen*. Frankfurt: Lembeck.

Hansen, L. (red.). 2011. *Living theology. Festschrift Dirkie Smit*. Wellington: Bible Media.

—. 2013. *Opstelle oor Gereformeerd-wees vandag. Versameling Opstelle 4*. Stellenbosch: Sun Press

Härle, W., H. Schmidt en M. Welker (reds.). 2000. *Das ist christlich: Nachdenken über das Wesen des Christentums*. Gütersloh: Gütersloher.

Helmer, C. en B.K. Holm (reds.). 2011. *Transformations in Luther's theology: Historical and contemporary reflections, Arbeiten zur Kirchen- und Theologiegeschichte 32*. Leipzig: Verlagsanstalt.

Hiller, D. en C. Kress (reds.). 2001. *"Daß Gott eine große Barmherzigkeit habe". Konkrete Theologie in der Verschränkung von Glaube und Leben. Festschrift Gunda Schneider-Flume*. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt.

Hübener, B. en G. Orth (reds.). 2007. *Wörter des Lebens. Das ABC evangelischen Denkens*. Stuttgart: Kohlhammer.

Hüber, W. 1990. *Konflikt und Konsens: Studien zur Ethik der Verantwortung*. Münich: Christian Kaiser.

Jarvis, C. en M. Welker (reds.). 2004. *Loving God with our minds: The pastor as theologian*. Grand Rapids: Eerdmans.

Koopman, N. (red.). 2008. *Opstelle oor geloof en openbare lewe. Versamelde opstelle 2*. Stellenbosch: Sun Press.

Koslowski, P. (red.). 2001. *The concept of God, the origin of the world, and the image of humankind in the world religions*. Dordrecht: Kluwer.

May, H. (red.). 1996. *Altruismus. Aus der Sicht von Evolutionsbiologie, Philosophie und Theologie*. Loccum: Evangelische Akademie Loccum.

Mehlhausen, J. (red.). 1995. *Pluralismus und Identität. Veröffentlichungen der Wissenschaftlichen Gesellschaft für Theologie 8*. Gütersloh: Kaiser.

Peters, T., R. Russell en M. Welker (reds.). 2002. *Resurrection: Theological and scientific assessments*. Grand Rapids: Eerdmans.

Polkinghorne, J. (red.). 2001. *The work of love: Creation as kenosis*. Grand Rapids: Eerdmans.

Rau, G., H.R. Reuter en K. Schlaich (reds.). 1997. *Das Recht der Kirche: Zur Theorie des Kirchenrechts*. Gütersloh:Kaiser.

Schmidt, H. en H. Rupp (reds.). 2001. *Lebensorientierung oder Verharmlosung? Theologische Kritik der Lehrplanentwicklung im Religionsunterricht*. Stuttgart: Calwer.

Smit, D.J. 2007a. South Africa. In Conradie (red.) 2007.

—. 2007b. Reformed faith, justice and the struggle against apartheid. In Conradie (red.) 2007.

—. 2007c. Revisioning during reconstruction? Contemporary challenges for the churches in South Africa. In Conradie (red.) 2007.

—. 2007d. On the impact of the church in South Africa after the collapse of the apartheid regime. In Conradie (red.) 2007.

—. 2007e. Civil religion – in South Africa? In Conradie (red.) 2007.

—. 2007f. On learning to speak? A South African Reformed perspective on dialogue. In Conradie (red.) 2007.

—. 2007g. Living unity? On the ecumenical movement and globalization. In Conradie (red.) 2007.

—. 2007h. Unity in church and society? Theological reflections on an ongoing challenge in South Africa today. In Conradie (red.) 2007.

—. 2007i. "... The doing of the little righteousness". On justice in Barth's view of the Christian life. In Conradie (red.) 2007.

—. 2008a. Gemeenskap wat kan standhou? Nagedink oor vorme van sáám-leef in die wêreld vandag. In Koopman (red.) 2008.

—. 2008b. Oor die kerk as 'n unieke samelewingsverband. In Koopman (red.) 2008.

—. 2008c. Etiek na Babel? Vrae rondom moraliteit en die openbare gesprek in Suid-Afrika vandag. In Koopman (red.) 2008.

—. 2008d. Etiese spraakverwarring in Suid-Afrika vandag. In Koopman (red.) 2008.

—. 2008e. Het Suid-Afrika 'n gemeenskaplike morele taal nodig? In Koopman (red.) 2008.

—. 2008f. Oor die skepping van 'n grammatika van sáám-leef. In Koopman (red.) 2008.

—. 2008g. In diens van die tale Kanaäns? Oor sistematiese teologie vandag. In Koopman (red.) 2008.

—. 2008h. "... op 'n besondere wyse die God van die noodlydende, die arme en die verontregte ...". In Koopman (red.) 2008.

—. 2009a. Justification and divine justice. In Vosloo (red.) 2009.

—. 2009b. Compassionate justice. In Vosloo (red.) 2009.

—. 2009c. On self-love. Impulses from Calvin and Calvinism for life in society. In Vosloo (red.) 2009.

—. 2013. "Wherefore we must hold the human person sacred"? Vrae oor Gereformeerde geloof en menswaardigheid. In Hansen (red.) 2013.

—. 2016. Living with Strangers? On Constructing Ethical Discourses. In druk.

—. 2017. Religion and civil society in "South Africa"? Searching for a grammar for life together. In Welker (red.) 2017.

Strawn, B. (red.). 2002. *A God so near. Festschrift Patrick D. Miller*. Winona Lake: Eisenbrowns.

Sundermeier, T. 1992. Convivence. *Scriptura*, Supplementary Issue, 10:68–80.

—. 1995. *Konvivenz und Differenz: Studien zu einer verstehenden Missionswissenschaft. Anläßlich seines 60. Geburtstages*. Erlangen: Erlanger Verlag für Mission und Ökumene.

—. 1996. *Den Fremden verstehen. Eine praktische Hermeneutik*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Van der Westhuizen, H. 2015. "God the Revealed: Christology" – Michael Welker's response to Dietrich Bonhoeffer's question. *Stellenbosch Theological Journal*, 1(2):711–30.

—. 2016a. "God the Spirit" – Michael Welker's "biblical-realistic theology". *Stellenbosch Theological Journal*, 2(1):463–90.

—. 2016b. The Word and the Spirit – Michael Welker's Theological Hermeneutics (Part 1). *Stellenbosch Theological Journal*, 2(2):607-620.

—. 2017. The Word and the Spirit – Michael Welker's Theological Hermeneutics (Part 2). In druk.

Volf, M. (red.). 1996. *The future of theology. Festschrift Jürgen Moltmann*. Grand Rapids: Eerdmans.

Volf, M. en M. Welker (reds.). 2005. *Der lebendige Gott als Trinität. Festschrift J. Moltmann*. Gütersloh: Kaiser.

Vosloo, R. (red.). 2009. *Essays on being Reformed. Collected essays 3*. Stellenbosch: Sun Press.

Weinberger, O. en G.H. von Wright (reds.). 1993. *Rechtsnorm und Rechtswirklichkeit, Festschrift Werner Krawietz*. Berlin: Duncker & Humblot.

Welker, M. 1981. *Universalität Gottes und Relativität der Welt. Theologische Kosmologie im Dialog mit dem amerikanischen Prozeßdenken nach Whitehead*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.

—. 1985. Erwartungssicherheit und Freiheit. Zur Neuformulierung der Lehre von Gesetz und Evangelium I. *Evangelische Kommentare*, 18:680–3.

—. 1986a. Security of expectations. Reformulating the Theology of Law and Gospel. *Journal of Religion*, 66:237–60.

—. 1986b. Erbarmen und soziale Identität. Zur Neuformulierung der Lehre von Gesetz und Evangelium II. *Evangelische Kommentare*, 19:39-42.

—. 1988a. Artikel: Heaven. In Fahlbusch e.a. (reds.) 1988.

—. 1988b. Schöpfung. In Drehsen e.a. (eds.) 1988.

—. 1989a. Der Heilige Geist. *Evangelische Theologie* 49:126–141.

—. 1989b. Gesetz und Geist. *Jahrbuch für Biblische Theologie*, 4:215–29.

—. 1989c. Freiheit und Halt im christlichen Glauben. 425 Jahre Heidelberger Katechismus als Bekenntnisschrift. *Reformierte Kirchenzeitung*, 156–60.

—. 1990. Righteousness and God's Righteousness. The 1989 Frederick Neumann Symposium on the Theological Interpretation of Scripture: The Church and Israel. Romans 9–11. *The Princeton Seminary Bulletin*, Supplementary Issue, 1:124–39.

—. 1991. Was ist "Schöpfung"? Genesis 1 und 2 neu gelesen. *Evangelische Theologie*, 51:208–24.

—. 1992a. *Gottes Geist: Theologie des Heiligen Geistes*. Neukirckener Verlag: Neukirchener- Vluyn.

—. 1992b. Das Reich Gottes. Heidelberger Antrittsvorlesung. Wolfgang Hüber zum 50. Geburtstag gewidmet. *Evangelische Theologie*, 52:497–512.

—. 1993a. Pluralismus und Pluralismus des Geistes. In Ziegert (red.) 1993.

—. 1993b. Dynamiken der Rechtsentwicklung in den biblischen Überlieferungen. In Weinberger e.a. (reds.) 1993.

—. 1994a. *God the Spirit*. Minneapolis: Fortress Press.

—. 1994b. Gottes Geist und die Verheißung sozialer Gerechtigkeit in multikultureller Vielfalt. In Weth (red.) 1994.

—. 1995a. *Kirche im Pluralismus*. Gütersloh: Kaiser.

—. 1995b. *Schöpfung und Wirklichkeit*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.

—. 1995c. Kirche zwischen pluralistischer Kultur und Pluralismus des Geistes. In Mehlhausen (red.) 1995.

—. 1995d. Creation: Big Bang or the work of seven days? *Theology Today*, 52:173–87.

—. 1996a. Geist und Wort – Wort und Geist. *Concilium*, 3:159–65.

—. 1996b. Routinisiertes Erbarmen und paradigmatische Öffentlichkeit. "Generalisierung von Altruismus" in alttestamentlichen Gesetzesüberlieferungen. In May (red.) 1996.

—. 1996c. Christian theology: What direction at the end of the second millennium? In Volf (red.) 1996.

—. 1997a. Dem Tun Gottes aufmerksam folgen. Der Christ in der gegenwärtigen Kultur. *Evangelische Aspekte* 1997:4–10.

—. 1997b. Recht in den biblischen Überlieferungen in systematisch-theologischer Sicht. In Rau e.a. (reds.) 1997.

—. 1997c. Creation and the image of God: Their understanding in Christian tradition and the Biblical grounds. *Journal of Ecumenical Studies*, 34:436–48.

—. 1997d. Die evangelische Freiheit. *Evangelische Theologie*, 57:68–73.

—. 1998. "Richten und Retten". Systematische Überlegungen zu einer unverzichtbaren Funktion der Religion. In Assmann e.a. (reds.) 1998.

—. 1999a. *Was geht vor beim Abendmahl?*. Stuttgart: Quell.

—. 1999b. Travail and mission: Theology reformed according to God's word at the beginning of the third millennium. In Willis e.a. (reds.) 1999.

—. 2000a. The tasks of biblical theology and the authority of scripture. In Alston (red.) 2000.

—. 2000b. Die Gegenwart des auferstandenen Christus als das Wesentliche des Christentums. In Härle e.a. (reds.) 2000.

—. 2001a. Das Vierfache Gewicht der Schrift. Die mißverständliche Rede vom "Schriftprinzip" und die Programmformel "Biblische Theologie". In Hiller e.a. (reds.) 2001.

—. 2001b. Christentum und strukturierter Pluralismus. In Feldtkeller (red.) 2001.

—. 2001c. Creation, the concept of God, and the nature of the human person in Christianity. In Koslowski (red.) 2001.

—. 2001d. Schöpfung in den kanonischen biblischen Überlieferungen und in der Programmatik eines Lehrplans. In Schmidt e.a. (reds.) 2001.

—. 2001e. Person, Menschenwürde und Gottebenbildlichkeit. *Jahrbuch für Biblische Theologie*, 15:258–62.

—. 2001f. Romantic love, covenantal love, kenotic love. In Polkinghorne (red.) 2001.

—. 2002a. Heiliger Geist. In Clasen e.a. (reds.) 2002.

—. 2002b. "Sola Scriptura?" The authority of scripture in pluralistic environments. In Strawn (red.) 2002.

—. 2002c. Who is Jesus Christ for us today? *Harvard Theological Review*, 95:137–42.

—. 2002d. Theological realism and eschatological symbol systems: Resurrection, the reign of God, and the presence in faith and in the Spirit. In Peters e.a. (reds.) 2002.

—. 2003a. Reformation theology and the Reformed profile. *The Bulletin of the Institute for Reformed Theology*, 3:4–9.

—. 2003b. Heiliger Geist und Zeitgeist. Gespräch mit Prof. Welker. *Entwurf, Religionspädagogische Mitteilungen*, 1:7–10.

—. 2004a. Serving God in a time when a worldview collapses: The pastor-theologian at the beginning of the third millennium. In Jarvis e.a. (reds.) 2004.

—. 2004b. Artikel: Heiliger Geist. In Christophersen e.a. (reds.) 2004.

—. 2005a. Gott ist keine Zaubermacht. Über die Todesflut, falsche Allmachtsvorstellungen und eine unzerstörbare Hoffnung. *Zeitzeichen*, 6:48.

—. 2005b. Der erhaltende, rettende und erhebende Gott. Zu einer biblisch orientierten Trinitätslehre. In Volf e.a. (reds.) 2005.

—. 2006a. Heiliger Geist. In Dennerlein e.a. (reds.) 2006.

—. 2006b. The Spirit in philosophical, theological, and interdisciplinary perspectives. In Welker (red.) 2006.

—. 2006c. Schöpfung des Himmels und der Erde, des Sichtbaren und des Unsichtbaren. *Jahrbuch für Biblische Theologie*, 20:313–23.

—. 2007. Artikel: Heiliger Geist. In Hübner e.a. (reds.) 2007.

—. 2010a. What is the “spiritual body”? On what may be regarded as “ultimate” in the interrelation between God, matter, and information. In Davies e.a. (reds.) 2010.

—. 2010b. Faith in the Triune God. *International Journal of Orthodox Theology*, 1:90–3.

—. 2011a. Rethinking Christocentric Theology. In Helmer e.a. (reds.) 2011.

—. 2011b. Menschlicher Geist und Gottes Geist. *Jahrbuch für Biblische Theologie*, 24:121–55.

—. 2011c. Where the Spirit of God is, there is freedom! In Hansen (red.) 2011.

—. 2012. *Gottes Offenbarung. Christologie*. Neukirchener: Neukirchen-Vluyn.

—. 2013a. *God the Revealed: Christology*. Grand Rapids: Eerdmans.

—. 2013b. Global public theology and Christology. In Bedford-Strohm, e.a. (reds.) 2013.

—. 2013c. “Imagine there’s no heaven”. Die Rede vom Himmel. *Ruperta Carola Forschungsmagazin*, 2:16–22.

—. 2013d. Justice – mercy – worship: The “weighty matters” of the Biblical Law. In Etzelmüller e.a. (reds.) 2013.

—. 2013e. Gottes Geist und menschlicher Geist. Zur Situation – und “How my mind has been transformed”. In Etzelmüller e.a. (reds.) 2013.

Welker, M. (red.). 2006. *The Work of the Spirit: Pneumatology and Pentecostalism*. Grand Rapids: Eerdmans.

Welker, M., K. Vorster en N. Koopman (reds.). 2017. *Church and civil society. German and South African perspectives*. Stellenbosch: SunMedia.

Weth, R. (red.). 1994. Gottes Geist und Gottes Volk im Umbruch Europas. Gütersloh: Kaiser.

Willes, D. en M. Welker. 1999. *Toward the future of Reformed Theology. Tasks, topics, traditions*. Grand Rapids: Eerdmans.

Wolter, M. en M. Welker (reds.). 1999. Die Unscheinbarkeit des Reiches Gottes. *Marburger Jahrbuch Theologie*, XI:103–16.

Ziegert, R. (red.). 1993a. *Vielfalt in der Einheit. Theologisches Studienbuch zum 175 jährigen Jubiläum der Pfälzischen Kirchenunion*. Speyer: Evangelischer Presseverlag Pfalz.

Eindnotas

[1] Welker (1992:218) wat verwys na "bleibender Fremdheit und Unvertrautheit".

[2] Vir 'n goeie oorsig rakende die meganismes wat tot die verdeeldheid in Suid-Afrika bygedra het en die rol wat Suid-Afrikaanse kerke in die verdeling gespeel het, kyk De Gruchy (2005).

[3] In die lig van die diskoers en sy verhouding met Suid-Afrika, Smit en Welker, is ook Theo Sundermeier, die Duitse missioloog, se bydrae nuttig. Sundermeier, wat 'n geruime tyd in Suid-Afrika deurgebring het, vind ook spesifiek hierdie diskoers waardevol. In *Konvivenz und Differenz* (1995), 'n erebundel ter viering van sy 60ste verjaarsdag, skryf hy juis oor die tema van saamleef en verskil. Die waarde wat hy in hierdie diskoers vind, word uitgedruk in sy praktiese hermeneutiek wat hy *Den Fremden verstehen* (Om die vreemde te verstaan) (1996) noem. Hier ondersoek hy 'n *hermeneutiek vir vreemdelinge*, en hoe só 'n hermeneutiek tot saamleef en verskil bydra. In 'n opstel oor die begrip *konvivensie* (saamleef), skryf Sundermeier dat 'n mens kan leer alleen deur die andersheid van die ander persoon te erken, en nie bloot die beeld wat 'n mens van daardie persoon gemaak het of die verwagting waarmee 'n mens na die persoon gekom het nie. Die ándersheid moet vermeerder word. Daardeur ervaar 'n mens hoe hy of sy deur die ander persoon gevorm word. Dan eers beweeg een persoon nader aan 'n ander (Sundermeier 1992:80).

[4] Welker se Teologie van die Gees is deel van 'n Trinitaries-teologiese onderneming (Welker 2005b:34 e.v., 2010b:90 e.v.). Vir sy eie verstaan en beskrywing van sy teologie, kyk Welker (2013e:356 e.v.).

[5] Kyk Welker (1996a:159 e.v., 1996c:73 e.v., 2000a:232 e.v., 2001a:9 e.v., 2002b:375 e.v., 2003a:4 e.v., 2004a:74 e.v., 2006a:59 e.v.). Kyk ook Willis and Welker (1999). Vir 'n interpretasie van sy hermeneutiese verwysingsraamwerk, kyk Van der Westhuizen (2016b, 2017).

[6] Welker het deur die jare verskeie artikels oor sy verstaan van die Gees gepubliseer. Kyk Welker (1989a:126 e.v., 1992a, 2002a:63 e.v., 2003b:7 e.v., 2004b:144 e.v., 2006b:221 e.v., 2007:107 e.v., 2011b:239 e.v.).

[7] Kyk Welker (1981, 1988a:216, 1995b:56–68, 2006c:313 e.v., 2013c:16 e.v.).

[8] Vir Welker se verstaan van die gedifferensieerde liggaam van Christus, kyk Welker (2010a:349 e.v.).

[9] Kyk ook Welker (1993a:363 e.v., 1995a, 1995c:468 e.v., 2001b:89 e.v.).

[10] Kyk ook Welker (1999b:136 e.v.).

[11] Die lesing is gehou op 21 Mei 2014 by die Universiteit van Heidelberg, waar hy vanaf 2003 professor in sistematiese teologie was.

[12] Welker het oor jare heen indringende navorsing gedoen oor die verbintenis van hierdie aspekte van Bybelse wette. Kyk Welker (1989b:215 e.v., 1990:124 e.v., 1994b:9 e.v., 1998:28 e.v., 2013d:205 e.v.).

[13] Kyk ook Welker (1986a23 e.v., 1997b:390 e.v.).

[14] Kyk Welker (1996b:143 e.v.).

[15] Kyk Welker (1995b:24–32; 2001c:80 e.v.; 2001d:22 e.v.).

[16] Kyk Welker en Wolter (1999).

[17] Vir ’n meer diepgaande verstaan van sy Christologie kyk Welker (1997a:4 e.v., 2000b:91 e.v., 2002c:137 e.v., 2011a:179 e.v., 2013a, 2013b:286 e.v.).

[18] Kyk bv. Welker (2001f:127 e.v.), waar hy, deur middel van die Bybelse tradisies, tot ’n meer gedifferensieerde verstaan van liefde probeer kom.

[19] Kyk Welker (1997c:436 e.v., 2001e:258 e.v.) vir meer oor sy siening van menswaardigheid.